

tektuře, přírodním a historickým památkám. Seznamuje profesionální pracovníky v kultuře i další zájemce se základními výsledky sociologických výzkumů, které umožňují poměrně velmi dobře orientovat propagační akce na ty skupiny obyvatel, u nichž je již návyk „chodit za kulturou“ pevně zakotven ve způsobu života a internalizován v životních hodnotách. Vzniká ovšem otázka, jak působit na ty jedince (či spíše dosti početné vrstvy naší společnosti), pro něž zatím základní překážkou účasti na kulturních akcích je „nezájem“.

Autor uvádí především výsledky výzkumů, které se vztahují k dospělé populaci. Stále více však je zřejmé, že výchova „k umění“ i „způsobu života“ se formuje již v raných vývojových etapách dětství, které je zatím prakticky ve všech sociálních souvislostech sociologicky téměř nezmapováno. Přitom je více než zjevné, že děti a mládež jsou významnými referenčními skupinami téměř všech kulturních, sportovních a jim podobných institucí a organizací; dětské a mládežnické pořady představují značný podíl v programech hromadných sdělovacích prostředků a spotřeba dětí a mládeže tvoří významnou složku obrátu průmyslu volného času i v našich podmínkách. Tím více je proto třeba ocenit, že autor obrací na tento problém pozornost a zdůrazňuje nezbytnost brát při propagační práci „v úvahu dětského diváka“ i nutnost „vést jej k plnému, harmonickému způsobu života, bez hypertrofické preference spotřeby materiálních statků a s adekvátním podílem kulturních zálib a zájmů“ (s. 49). Odůvodnění tohoto požadavku ostatně vyplývá i ze skutečnosti, že 19 % dětí sleduje propagační filmy v televizi prakticky každý den a převážná část zbývajících dětí (72,5 %) občas. Tutéž pozornost by si však vyžadovala propagace zaměřená na osoby tzv. „třetího věku“, u nichž po odchodu do důchodu vzniká často sociální vakuum, které je zdrojem značných problémů v životě starší generace.

Sociologicky orientovaného čtenáře nepochybně v publikaci zaujmou i některé údaje o vztahu našeho obyvatelstva k hospodářské propagaci (s. 42–50). Je zatím převážně kladný, přičemž především novinová inzerce na sebe soustřeďuje stále značnou pozornost. Například při výzkumu inzerce Rudého práva 48 % čtenářů uvedlo, že inzertní rubriku sleduje pravidelně, a dalších 44 % příležitostně. Jen 7 % čtenářů inzertní vůbec nečte. Téměř 15 % dotázaných se vyslovilo pro rozšíření inzertní činnosti, přičemž i pokud jde o propagaci v televizi je pro její rozšíření více než pětina populace (pouze 0,8 % dotázaných se vyslovuje pro omezení komerčních propagačních pořadů v televizi). Je zajímavé, že na rozdíl od západních zemí, kde skepse k informacím šířeným reklamou je masově rozšířená, u nás převážná část obyvatelstva je přesvědčena o pravdivosti a důvěryhodnosti televizní propagace. S tímto názorem souhlasí 43 % dotázaných zcela, 45 % částečně a jen 4,1 % nesouhlasí; zhruba 8 % na problém nemá jednoznačný názor. Poptávka po hospodářských informacích není dosud plně nasycena, což vytváří příznivé podmínky pro účinnost propagační práce.

Závěrem je třeba zdůraznit, že publikace je zpracována na dobré úrovni. Je vhodným úvodem do studia této nelehké problematiky i cennou příručkou pro všechny, kteří se věnují propagační práci v oblasti kultury.

Jiří Linhart

Filip Hronský: Teória životnej úrovne

Bratislava, Pravda 1981, 288 s.

Ve slovenském nakladatelství Pravda byla vydána významná a podnětná publikace zabývající se problematikou životní úrovně. Jejím vydáním byla zaplněna dosud existující mezera v celkovém teoretickém shrnutí a završení dosavadních poznatků z dané oblasti. Široká vědecká a odborná veřejnost má tak možnost blíže se seznámit s poznatky autora a v širším i s výsledky práce kolektivu Výzkumného ústavu životní úrovně v Bratislavě. Publikace rozpracovává problematiku životní úrovně a jejích jednotlivých základních otázek jak v oblasti teoretické, tak i v jejím sepětí s praxí.

Proces budování rozvinuté socialistické společnosti, stejně jako úkol dosažení základního cíle jejího rozvoje a problematika zabezpečení optimality ekonomických a společenských procesů kladou vysoké nároky na rozpracování teorie i praxe životní úrovně, jež se jeví jako koncentrovaná podoba těchto procesů.

Dosavadní průběh formování teorie životní úrovně byl ve své podstatě velmi složitý. Teoretické rozpracování základních otázek se v uplynulých letech zaměřovalo především na ty oblasti, které v souvislosti s potřebami společenské praxe vystupovaly nejvíce do popředí. V důsledku tohoto vývoje je v současné době teoreticky

rozpracováno mnoho dílčích problémů socialistické teorie životní úrovně, ne však její vnitřně logicky spjatý a ucelený komplex, který by měl završující charakter.

Potřeba plánovitého řízení společenských procesů však stále výrazněji vyžaduje řešení problematiky životní úrovně, a to jak na teoretické úrovni, tak i v oblasti praxe. Souvisí to i s teoretickým rozpracováním těch kategorií, jež jsou v přímém a úzkém vztahu s životní úrovní, jako jsou především socialistický způsob života, sociální politika a sociální rozvoj.

Jako hlavní cíl si F. Hronský vytkl objasnění základních otázek procesu formování teorie socialistické životní úrovně a vytváření východiska pro co možná nejkomplexnější a dosavadními vědeckými poznatky nejvíce zdůvodněné vymezení teorie životní úrovně. V práci se zaměřil především na rozpracování samotné podstaty, obsahu a funkcí životní úrovně v podmínkách budování rozvinuté socialistické společnosti.

V literatuře existuje řada pojetí životní úrovně, od jejího ztotožňování se spotřebou, přes koncepci životní úrovně jako životních a existenčních podmínek až k jejímu vysvětlování a měření stupněm uspokojování hmotných a duchovních potřeb obyvatelstva. Přitom všem však zkoumání životní úrovně jako cíle rozvoje ekonomiky a společnosti představuje jinou kvalitu v porovnání s hodnocením dosaženého stupně životní úrovně jako výsledku rozvoje ekonomiky určeného k užítí pro obyvatelstvo. Obsahové vymezení kategorie životní úrovně s sebou nese mnoho dosud nezodpovězených otázek. Autor správně podtrhává tu skutečnost, že životní úroveň je třeba chápat jako dynamickou, a ne statistickou, jako historicky se vyvíjející společenskovědní kategorii.

Většina definic kategorie životní úrovně pracuje se třemi základními stavebními prvky:

- potřebami,
- životními a sociálními podmínkami,
- spotřebou.

Spotřeba zboží a služeb se jeví jako objektivní vyústění složitého procesu společenské reprodukce a podle názoru autora je i objektivním základem a rozhodujícím prvkem životní úrovně. V této souvislosti však nesmíme zapomínat i na některé existující prvky, jež se mohou v procesu spotřeby vyskytnout a jež mají negativní charakter, jako je například samoučelnost, prestiž, nesmyslnost a někdy i škodlivost.

Spotřeba není samoučelným procesem, ale plní určité vymezené funkce v přímé návaznosti na uspokojování existujících potřeb. Z tohoto důvodu se dnes již nemůžeme spokojit s vysvětlováním problematiky životní úrovně pouze v rámci ekonomické vědy, ale musíme využívat i poznatků ostatních vědních disciplín, především sociologie, psychologie, medicíny, estetiky, architektury apod.

Pojem životní úrovně je spojen s procesem vzniku a růstu potřeb lidí, s jejich úsilím vytvořit prací hmotné a kulturní podmínky jejich uspokojování a se samotným procesem uspokojování těchto potřeb, tedy se spotřebou. Na základě uvedených předpokladů vymezuje autor pojem životní úrovně jako „sociálně ekonomickou kategorii, která vyjadřuje dosažený stupeň poznanych a společensky uznaných potřeb obyvatelstva určitého státu nebo vhodně vymezené části tohoto obyvatelstva, stupeň uspokojování těchto potřeb a základní podmínky vytvořené společností pro účelný průběh uspokojování potřeb“ (s. 84).

Pokusy vyjádřit životní úroveň určitým souhrnným ukazatelem nepřinesly dosud očekávaný úspěch, proto je nutno se zatím spokojit s dílčími vymezeními. Avšak i v této rovině narážíme na problém, které složky (komponenty) je vlastně třeba do pojmu zahrnout. Autor sám vymezuje deset základních složek kategorie životní úrovně:

1. zdravotní péče,
2. výživa a stravování,
3. vzdělání a výchova,
4. kultura,
5. pracovní podmínky, pracovní prostředí,
6. doprava (včetně rozvoje motorismu),
7. bydlení (včetně vybavení domácnosti předměty dlouhodobé spotřeby),
8. odívání,
9. spotřeba ostatních druhů zboží a ostatních placených služeb,
10. volný čas a rekreační činnost.

Životní úroveň a její rozvoj mají pro život jednotlivce i společnosti jako celku nezastupitelnou úlohu, z ní vyplývá i nezbytnost využití životní úrovně jako nástroje řízeného rozvoje společnosti. Životní úroveň ve svém souhrnu plní určité stanovené

funkce, které autor na základě dosavadních poznatků z jednotlivých výzkumů řadí takto:

- a) měření, hodnocení a porovnávání dosaženého stavu životní úrovně, respektive jejich jednotlivých složek,
- b) uspokojování potřeb,
- c) určení cíle hospodářského rozvoje a hospodářské politiky,
- d) stimulace hospodářského rozvoje (spotřeba jako předpoklad další výroby),
- e) vytváření jednoty mezi zájmy jednotlivců a zájmy společnosti,
- f) vytváření podmínek pro realizaci sociálních jistot členů společnosti,
- g) ovlivňování procesu formování socialistického způsobu života.

Současné je nutno zdůraznit, že životní úroveň implikuje uvedené funkce, a to současně a průběžně.

Základním východiskem pro vymezení kategorie životní úrovně jsou potřeby ve své historicko-logické jednotě a komplexnosti, spolu s hodnotovými orientacemi, a to jak potřeby fyzické, tak hmotné či kulturní. Autor právem poukazuje na podstatu potřeb lidí jako na uvědomělý projev nezbytnosti získávat z okolního světa určité hmotné či nehmotné statky v zájmu zachování, reprodukce a dalšího rozvoje života (s. 106). Z tohoto určení vychází – i přes značnou složitost a v praktickém životě nevyhnutelnou vzájemnou propojenost mezi potřebami a společenskou výrobou směřovanou k uspokojování potřeb členů společnosti – konstatování, že vztah rozvoje potřeb a rozvoje výroby je vztahem dialektickým.

Z hlediska kategoriálního vymezení příslušnosti pojmu životní úroveň je třeba zdůraznit, že životní úroveň má charakter sociálně ekonomické kategorie s výrazným interdisciplinárním vymezením. Jedná se o hraniční kategorie s podstatnými rysy dynamičnosti, nepřetržitosti rozvoje (především pokud jde o proces vzniku potřeb a jejich uspokojování v průběhu procesu spotřeby), závisící na rozvoji společenské výroby a celkovém vývoji společnosti.

Pro proces zkoumání životní úrovně jsou rovněž významné kvalitativní změny v jejím chápání. Mezníkem v tomto směru byl XIV. sjezd KSČ, jenž ve svých závěrečných dokumentech zvýraznil životní úroveň jako stále naléhavější předpoklad a potřebu ekonomického rozvoje; poukázal na spjatost životní úrovně s formujícím se socialistickým způsobem života, na její souvislost s vědeckotechnickým rozvojem; charakterizoval životní a sociální jistoty jako její součást.

Složitost a komplikovanost dosavadního vývoje teorie socialistické životní úrovně vytváří situaci, kdy je třeba věnovat právě této oblasti prvořadou pozornost. Teorie životní úrovně nemá možnost ověřovat své poznatky laboratorními metodami. Tomuto cíli může sloužit jen společenská praxe, zkoumání a hodnocení konkrétních jevů rozvoje životní úrovně v závislosti na celkovém rozvoji společnosti. V této souvislosti vystupuje do popředí objektivní nevyhnutelnost jednoty společenské praxe a teorie. Nalezení konkrétního propojení mezi teoretickými poznatky a reálným průběhem rozvoje životní úrovně vcelku (ale stejně tak i jejich jednotlivých složek, faktorů a předpokladů ovlivňujících tento rozvoj a působení jednotlivých nástrojů), je zcela nezbytným předpokladem pro řízení celospolečenských procesů. Touto „převodovou pákou“ je podle autorova názoru politika životní úrovně.

Její výklad je obsahem druhé kapitoly publikace. V rámci politiky životní úrovně autor zdůrazňuje význam vytvoření základních podmínek pro rozvoj životní úrovně, dále proces formování potřeb, a konečně ty prvky životní úrovně, jichž společnost přímo využívá k zabezpečování hmotné stimulace růstu společenské výroby. V dalších subkapitolách je pak dokumentována realizace politiky životní úrovně v ČSSR výsledky dosaženími v jednotlivých oblastech a srovnáním s ostatními průmyslově vyspělými zeměmi světa.

Významným okruhem dosud ne plně teoreticky dořešených otázek zůstává stanovení hranic mezi kategoriemi životní úrovně a socialistický způsob života. Na základě analýzy základních souvislostí, vymezení problému a návaznosti obsahové náplně a funkcí životní úrovně a socialistický způsob života specifikuje autor rozdíly mezi těmito dvěma kategoriemi. Životní úroveň podle něho „představuje dialektickou jednotu vznikání potřeb (jejich poznání, uvědomování si) a jejich uspokojování. To je obsah životní úrovně (úplný soubor všech potřeb) i funkčnost spotřeby (diferencovaná podle potřeb, které uspokojuje) (s. 217). Nejspecifičtějším „prvkem socialistického způsobu života je funkce souhrnně analyzovat (hodnotit) kvalitativní stránku vnějšího projevu všech činností lidí a na základě toho podat ucelený obraz o tom, jak (jakým způsobem) lidé žijí v konkrétních společenských podmínkách“ (s. 217). Životní úroveň i socialistický způsob života jsou kategoriemi, jež „zkoumají oblast tvorby a uspokojování potřeb. Životní úroveň zkoumá (a jako sociálně ekonomická

kategorie vyjadřuje) obsahovou a funkční stránku spotřeby a způsob života stránku formální. Předmětem zkoumání obou kategorií je proces využívání hmotných a sociálních podmínek života vytvořených socialistickou společností" (s. 218). Autor nesehlasí s názory, podle nichž je kategorie životní úroveň součástí kategorie socialistický způsob života. V jeho koncepci plní životní úroveň určité specifické funkce; jimiž se odlišuje od způsobu života. S tímto názorem je možno plně souhlasit. Nicméně vymezení kategorie způsobu života nastoluje řadu otázek, například vymezení pomoci funkce, ztotožnění funkce a prvku v definici atd.

Obě uvedené kategorie jsou vztaženy k vytváření a využívání hmotných a společenských podmínek života v socialistické společnosti, avšak z odlišných pozic. Pochození složitých společenských a ekonomických procesů vyžaduje interdisciplinární přístup. Již dnes je možno zformulovat závěr, že při studiu obou kategorií je potřebné zkoumat opodstatněnost vyššího stupně integrace v oblasti teorie i v oblasti společenské praxe. Za tento vyšší stupeň považuje autor kategorie sociální rozvoj, jež je nejen kategorií poznávací, ale plní i vymezené společenské funkce.

Přestože se v oblasti sociálního rozvoje můžeme opřít zatím jen o dílčí poznatky, má jeho plánování svou opodstatněnost a na úrovni podniku již dosahuje značných výsledků. Současně je však poukazováno na nezbytnost přehodnocení dosavadní metodiky plánování z hlediska zdokonalení plánování sociálního rozvoje, prohloubení této metodiky z hlediska obsahu, funkčních závislostí a způsobů, respektive metod plánování. Předmětem sociálního plánování je člověk jako výrobce i jako osobnost, cílem pak jeho všestranný rozvoj; předmětem sociálního plánování jsou společenské procesy a cílem jejich řízení. Úkolem sociálního plánování je nalezení optimální cesty vývoje celého komplexu společenských vztahů, stejně tak jako i mimoekonomické stránky sociálních vztahů. Z toho vyplývají i přímé souvislosti mezi sociálním plánováním, rozvojem životní úrovně a formováním socialistického způsobu života.

Na závěr je třeba zdůraznit, že práce F. Hronského je velmi cenným příspěvkem k řešení dané problematiky. Autorovi šlo především, jak ostatně vyplývá i z názvu díla, o uchopení otázek životní úrovně v teoretické rovině. Nemohl tedy ve svém díle detailně postihnout a rozpracovat všechny problémy, celý komplex otázek tak zůstává úkolem jednotlivých dílčích studií. Základní přínos publikace spočívá v rozpracování teoretických otázek kategorie životní úroveň, podnětné je skloubení této problematiky se společenskými podmínkami, zasazení analýzy životní úrovně do celospolečenských souvislostí a vzájemné propojení kategorií *životní úroveň, politika životní úrovně, socialistický způsob života a sociální plánování*. Vymezení podstaty a funkcí životní úrovně, rozbor kvalitativních změn jejího chápání, stejně tak jako vlastní definice pojmu životní úroveň a vymezení její kategoriální příslušnosti jsou těžištěm práce. Autor dává odpověď na celou řadu otázek, nezůstává však pouze u tohoto kroku, posouvá hranici poznání i ve smyslu vytyčení nových problémů a reformulace existujících otázek. I v tom je třeba spatřovat značný přínos publikace, neboť vědecké poznání nemůžeme chápat či redukovat na zodpovězení stávajících otázek a problémů, stejně důležité je i hledání klíčových momentů, k nimž je nutno zaměřit další etapy vědeckého zkoumání.

V oblasti zkoumání teorie i praxe životní úrovně, stejně tak jako i životního způsobu, zůstává před námi celá řada otevřených problémů, jejichž řešení se jeví jako nezbytné a potřebné pro další posun vědeckého poznání. Zůstává například otázkou, zda je adekvátní (ve smyslu pozitivní odpovědi) tvrzení, že obě kategorie zkoumají oblast tvorby a uspokojování potřeb, přičemž životní úroveň zkoumá a vyjadřuje obsahovou a funkční stránku spotřeby, životní způsob zase její stránku formální.

K dalším pozitivům práce je možno přiřadit tu skutečnost, že se autor neomezuje jen na výklad vlastního stanoviska; svůj přístup zdůvodňuje a současně polemizuje s názory ostatních. Zkoumaná problematika životní úrovně je zpracována v nezvyklé hloubce a širí záběru a tak vzniklo ucelené dílo, jež je logicky utříděno a vnitřně skloubeno. Lze si jen přát, aby si tato kniha našla cestu k co možná nejširšímu okruhu zájemců o problematiku životní úrovně.

Jiří Honcák